

EGY CSEH-SZLOVÁK SZOCIOLÓGIAI TANULMÁNYKÖTETRŐL

Néhány hónappal 1989 novembere után a csehszlovák szociológiai folyóirat, a *Sociologický časopis* 1990. évi 4. száma egy tematikus összeállítást közölt. A gyűjtemény szociológiai és prognosztikai tanulmányai lazán kapcsolódnak a korábbi kutatásokhoz, és előrevetítik a csehszlovák szociológia jövőbeli tájékozódását.

A szerzők többsége neves szociológus, aki már 1969-ben is munkatársa volt egy külföldön is ismert, Machonin által szerkesztett, terjedelmes kiadványnak (*Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava, Epoque). A húsz évvel ezelőtti munka sokoldalúan bemutatta a társadalmi struktúrát és széleskörű empirikus kutatásra épült. 1990-ben néhány szerző tanulmányt jelentetett meg a mű értékeléséről és fogadtatásáról a *Sociologický časopis* 1990. évi 3. számában „*Československá společnost – húsz év múltán*” címmel.

Az utóbbi írást több tanulmány követte, melyek együttesen a „Csehszlovák társadalmi struktúra átalakulása” című kutatási projektum kiindulópontját alkotják. Az előkészületek 1990-ben kezdődtek el, az első szociológiai vizsgálatra 1991-ben kerül sor egy 3000 fős mintán, 1993-ban pedig egy nagyobb szociológiai-statisztikai vizsgálat indul 20 000 háztartásról. A körülbelül öt évre tervezett kutatásban több tucat tudományos munkatárs és számos intézet vesz részt (így mindenekelőtt a Károly Egyetem Társadalom- és Politikatudományi Intézete és a Csehszlovák Tudományos Akadémia prágai Szociológiai Intézete).

Az a tanulmánygyűjtemény tehát, amelyről az alábbiakban beszámolunk, a csehszlovák szociológusok aktív tudományos és publikációs tevékenységének csak a töredéke.

A gyűjtemény – mint a szerzők a bevezetésben leszögezik – előre kialakított tematikus egységet alkot. A közölt írásokban az egyes kutatók és kollektívák közös célja, hogy képet alkossanak a társadalmi rendszer kiinduló állapotáról az alapvető változások küszöbén, továbbá állást foglaljanak a következő években várható társadalmi átalakulás módjáról. A társadalmi fejlődés főbb átalakulási trendjeihez kapcsolódnak a tanulmányok témakörei:

– A plurális demokratikus rendszerbe való átmenet szociális összefüggései és problémái.

– A társadalmi igazgatás debürokratizációjának szociális összefüggései és problémái.

– A piacgazdasághoz való átmenet szociális összefüggései és problémái, különösen az egyensúly kialakítása a demonopolizált szolgáltató szervezetek és a fogyasztók között, illetve a dolgozók és a munka eredményének felhasználói között.

– A teljesítményelv érvényesülésének szociális összefüggései és problémái a társadalmi pozíciók megszerzésében és a társadalmi szerepek megvalósításában (különös tekintettel a műveltségre és a képzettségre).

– A gazdaság ágazati és szakmai átstrukturálódásának szociális összefüggései és problémái a termelés extenzív ipari struktúrájának meghaladása során.

– A társadalom generációs átalakulásával összefüggő szociális folyamatok.

– A társadalom érték-, s főleg morális struktúrájában végbemenő változások szociális összefüggései és problémái, különös tekintettel a szellemi kultúra kérdéseire.

A felsorolt fontosabb témakörök hasonló elnevezésekkel egyben az átalakulásról készülő kutatás fő irányát is alkotják. A közölt cikkek inkább kérdéseket tesznek fel, és jelzik a lehetséges válaszvariánsokat, ami a problémák széles skáláját nyitja meg a további kutatás előtt.

Az egyes cikkek és a tanulmánygyűjtemény összefoglaló bevezetése a meghaladott társadalmi rendszer sajátosságának tekinti a társadalomszervezés antidemokratikus és bürokratikus elveinek komplementaritását (L. Brokl) és a teljesítmény ellen ható elemek rendkívüli súlyát a társadalmi berendezkedésben. Kölcsönös kompenzálás szükséges, amit már a hatalomátvétel idején megkezdtek a forradalom résztvevői és az újonnan születő hatalmi apparátus. Ez a rendszer ugyanis erős gyökeret vert a társadalom életében, ezért meghaladása hosszú távú politikai, gazdasági és szellemi változásokat követel. A társadalmi átalakulás ezért nemcsak részmozzanatokra terjed ki, hanem átfogó folyamat.

A fejlődés további tendenciáit mérlegelve a szerzők hangsúlyozzák, hogy valódi, komplex és minőségi változásokra van szükség, amelyek nem feltétlenül alkotnak egyetlen fejlődési vonulatot. Az általánosan elismert fejlődési trend keretében bizonyos változatok lehetségesek a megvalósítás során. Egyelőre a politikusok és a szociológusok között még nem kristályosodott ki egyértelmű álláspont a további fejlődés „modelljéről”. A szerzők leírják a fejlődés ismert, „neoliberális” és „szociáldemokrata” típusát, és kiegészítik egy további fejlődési lehetőség leírásával, amelyet „demokratikus szocialista” típusnak neveznek. Hangsúlyozzák a vita szükségességét a vázolt típusok és különféle kombinációik megvalósítási lehetőségeiről. A egyes rendszerek kialakításának lehetősége nemcsak Cseh-Szlovákiára, hanem Kelet-Európa többi országára is vonatkozik.

A szerzők kerülnek a leegyszerűsítő ítéleteket, inkább nyitva hagyják a kérdéseket a további kutatás számára. Bármilyen jövőbeli modell, illetve különféle kombinációik közös kiindulópontjának a demokratizmust tekintik. Hangsúlyozzák, hogy főleg a cseh társadalom az „egyéni szabadság” és a „speciális szolidaritás” értékeinek kiegyenlítődése felé halad. A politika arra törekszik, hogy e két elv komplementaritását megteremtse. A befejező írás szerzői, Machonin és Musil szerint a szociológusoknak azt a sokszor kifejtett és kárhozottat igazságot kell kimondaniuk, hogy „középutas ország vagyunk”.

A fenti gondolatokkal függ össze a szerzők nézete a szociológia szerepéről az átalakulás időszakában. Szerintük a szociológiának fel kell tárnia a mindennapos retorika mögöttes tartalmát, a különböző formációkba tömörült konkrét szubjektumok törekvéseinek valódi értelmét. A szociológia feladata, hogy tisztázza mindazt,

ami nem világos, ami álcázott vagy ködösített, és rámutasson az egyes koncepciók lehetséges következményeire. A szociológiának segítenie kell a közvélemény eligazodását az áttekinthetetlen helyzetben.

Egyes szerzők rámutatnak azokra a szükséges kompromisszumokra, melyek mind a valóságban, mind az emberek tudatában megkönnyítenék a piacgazdaságra való átmenetet. Figyelmeztetnek arra a lehetőségre, hogy a neoliberais gazdasági modell konfliktusba kerülhet a társadalmi valósággal és az emberek felfogásával. Ezért hangsúlyozzák az erős, de újragondolt állami szociálpolitika szükségességét, amely kiegészítené a gazdasági reformot. E szociálpolitika megfogalmazásában fontos szerepet kellene kapniuk a szociológusoknak.

Végül a gyűjtemény, melyben a cseh-szlovák szociológusok alapvető kérdésekben nyilvánítanak véleményt, bizonyára nem véletlenül egy magyar szerző, Szelényi Iván cikkét közli „A redisztributívról a vegyes gazdasági rendszerre való átmenet stratégiája és következményei” címmel. A cikk, mely fontossága miatt külön elemzést érdemelne, hasonló célt tűz ki, mint a többi tanulmány. Leírja a társadalmi-gazdasági átalakulások állapotát Kelet-Európában, különösen Magyarországon, és értékeli a jövőbeli fejlődés alternatív forgatókönyveit a világnak ezen a részén. Foglalkozik a további fejlődés különutas s a kelet-európai országok számára alkalmas alternatívájával, melyet néhány teoretikus már a két háború közötti időszakban javasolt. Ezek a magyar szakemberek körében jólismert gondolatok hasznosan egészítik ki a színvonalas tanulmány-gyűjteményt. A vitatott gondolatokról bizonyára más magyar szociológusnak is volna mondanivalója.

Benedek Gábor fordítása